

GROEPSGROOTTE

Verslag van tien schoolbezoeken

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

GROEPSGROOTTE
Verslag van tien schoolbezoeken

Kees van Bergen
Peter Krooneman
Bjørn Dekker

Amsterdam, december, 2013

Regioplan publicatienr. 13245

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van het ministerie
van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

1 BEVINDINGEN SCHOOLBEZOEKEN GROEPSGROOTTE

Inleiding

In het kader van een onderzoek naar de groepsgrootteomvang heeft Regioplan op verzoek van het ministerie van OCW in de laatste week van november 2013 tien basisscholen bezocht. We hebben voor de schoolbezoeken tien scholen geselecteerd. Daarbij is op basis van DUO-gegevens gekozen voor scholen met een groep of groepen van meer dan dertig leerlingen. Op de scholen is gesproken met de directies (in een enkel geval aangevuld met een vertegenwoordiger van het bestuur).

In de gesprekken op de bezochte scholen is ingegaan op de redenen voor en de context van het werken met relatief grote groepen. Hieronder gaan we in op bevindingen uit de interviews.

Geen gewichtenleerlingen

Alle bezochte scholen waar groepsgrootte daadwerkelijk een rol speelt, ontvangen vooral de basisbekostiging. Er zijn op deze scholen geen of nauwelijks extra gelden voor gewichtenleerlingen of impulsgebiedtoeslagen. De enige school met een substantieel aandeel gewichtenleerlingen in de selectie bleek uiteindelijk alleen administratief, maar feitelijk geen grote groepen te hebben.

Redenen voor groepsvergroting

De redenen om relatief grote groepen samen te stellen blijken divers. In ieder geval moeten de meeste scholen, ook van bestuurswege, hun financiële huishouding op orde brengen en houden. Ze moeten uitkomen met hun formatie en er is geen extra formatieve ruimte. Teruglopende leerlingaantallen op bestuursniveau, te hoge personele lasten die niet op tijd zijn afgebouwd en de, volgens enkele directeuren, 'sluipende bezuinigingen' (gelijkblijvende inkomsten bij stijgende kosten) hebben tot druk op de exploitatie en bij een deel van de besturen tot tekorten geleid. Een deel van de besturen heeft dan ook de lucht uit de organisatie gehaald.

Bovendien zijn er formatieve keuzes gemaakt. Alle scholen die we hebben bezocht, hebben formatie gereserveerd voor een intern begeleider en enkele ook voor één of meer onderwijsassistenten of een vakleerkracht.

Daarnaast hebben sommige scholen te maken met een groeiend aantal leerlingen en een formatie die daarmee niet in de pas loopt. Dit leidt dan met name in de onderbouw tot grote groepen. Omgekeerd zijn er eveneens scholen met krimpende leerlingenaantallen en een krimpende formatie die tot aanpassingen in de groeps grootte leidt.

Ook zijn er scholen met een soms onevenwichtige verdeling van leerlingen over de jaarcohorten, waardoor er voor sommige jaren gekozen moet worden voor grotere groepen of combinatiegroepen.

Keuzemotieven en context

Deze ontwikkelingen leiden tot meer en minder bewuste keuzes voor een grotere groeps grootte. Er zijn scholen die bewust kiezen voor een verandering van het concept: grotere groepen met inzet van leerkrachten die structureel meer ondersteuning krijgen door andere leerkrachten, IB'ers, onderwijsassistenten en stagiairs zodat er ook voldoende aandacht is voor werkvormen met begeleiding in kleinere groepen, in niveaugroepen en met individuele zorgleerlingen. Een ander deel van de scholen kiest meer noodgedwongen voor grotere groepen en zet de genoemde vormen van ondersteuning vooral in wanneer zich problemen voor (dreigen te) doen in de grotere groepen.

De scholen maken eigen keuzes in de wijze waarop ze omspringen met en de oplossingen die ze kiezen voor grote groepen. Uit de schoolbezoeken blijkt dat bij de uiteindelijke keuzes voor en implementatie van oplossingen schoolspecifieke factoren een belangrijke rol spelen:

- De eigen visie van de school op het concept dat men wil gebruiken. Een andere structuur met grotere groepen vraagt om een concept met 'open deuren', waarbinnen een goede ondersteuning (meer handen in de klas) wordt geregeld om de leerlingen aandacht op niveau te kunnen geven.
- De samenstelling van de groep. Het aantal leerlingen in een groep dat speciale aandacht vraagt of een zorgbehoefte heeft, bepaalt op de scholen mede welke inzet van formatie en welke extra ondersteuning er wordt gekozen. *'Er zijn groepen van 38 leerlingen waar goed mee te werken valt, en groepen van 15 leerlingen die alle kanten op stuiteren.'*
- De samenstelling van het team en de kwaliteit van de leerkracht. Scholen maken weloverwogen keuzes bij de toewijzing van leerkrachten aan groepen en daarbij worden omvang en zwaarte van de groep en de kwaliteit en belastbaarheid van de leerkrachten meegewogen. Deze combinatie van factoren bepaalt de mate waarin er extra ondersteuning moet worden geregeld
- De financiële ruimte die er op school of bestuursniveau gecreëerd kan worden om toch extra (ondersteunings)formatie te regelen. Sommige bezochte scholen lukt het om extra niet-groepsgebonden formatie in te zetten voor de ondersteuning.
- De fysieke ruimte (het schoolgebouw) die de school ter beschikking staat om zowel in grote groepen als in subgroepen of ook met individuele begeleidingsvormen te werken.

Flexibiliteit gewenst

Geen van de geïnterviewde directeuren is voor een centraal vastgestelde norm of een maximumgrens. De scholen willen zelf de mogelijkheid houden om flexibele oplossingen te kiezen die het best bij de school passen. Wel wordt er door een aantal directeuren gesteld dat bij een groeps grootte van 35 een bovengrens is bereikt. Enkele anderen vinden dat bij een andere manier van organiseren ook grotere groepen mogelijk zijn.

2 CASEBESCHRIJVINGEN

In dit tweede hoofdstuk presenteren we korte beschrijvingen van de tien bezochte scholen, de redenen voor de keuze voor grotere groepen en de context waarin de keuze wordt gemaakt. De beschrijvingen zijn gebaseerd op wat de interviews met de directieleden van de bezochte scholen.

Populaire middelgrote school

Bewuste keuze voor meer formatie en grotere groepen

Het gaat hier om een populaire, middelgrote basisschool in een welvarende gemeente. De minimale groeps grootte (buiten de instroomklassen gerekend) is 27 en de maximale 33. Tien groepen bestaan uit dertig of meer leerlingen. Deze school kiest bewust voor grotere groepen om zo meer formatie te kunnen inzetten voor interne begeleiding, vakleerkrachten en om docenten vrij te kunnen roosteren voor specifieke taken.

Factoren die de keuze voor grote groepen mogelijk maken op deze school zijn onder meer voldoende instroom van leerlingen, een gering aantal kinderen met een (taal)achterstand, de organisatie van het werk en de schoolcultuur (*“wij werken hier met open deuren en veel uitwisseling tussen docenten”*).

Over de groeps grootte zegt de directrice dan ook: *“De context is allesbepalend, 33 leerlingen kan zeer verantwoord zijn, terwijl in andere gevallen 25 leerlingen al te groot is”*. Omdat de context zo belangrijk is en vindt men opgelegd beleid ten aanzien van groeps grootte onwenselijk. Discussies met ouders over de groeps grootte behoren hier tot het verleden. Er is bij het samenstellen van de groepen soms nog wel discussie met de leerkrachten over de groeps grootte, maar bij de afweging tussen groeps grootte en formatie komt men toch uit op het huidige model. Binnen deze school wordt de groeps grootte op dit moment niet als een probleem gezien en is er sprake van hanteerbare situatie.

Brede school met nieuw gebouw

Grotere groepen gecompenseerd in een andere structuur

Op een brede school die binnenkort een nieuw gebouw betreft is gekozen voor minder maar grotere groepen. De redenen daarvoor zijn deels financieel en deels organisatorisch. De school is momenteel financieel gezond, maar omdat er risico's zijn (er worden oplopende tekorten voorzien op het gebied van personeel en materiële instandhouding), heeft het bestuur besloten een reserve op te bouwen door de formatie te verkleinen. Daarnaast is er een oplossing gezocht voor een onevenredige groepsverdeling met teveel kleine groepen.

Bij de het koppelen van groepen aan leerkrachten weegt de directie de complexiteit van de groep en de bekwaamheid van de leerkracht. Er wordt goed over nagedacht en overlegd, *“maar het team piept en kraakt nu toch wat”*. De grotere groepen worden gecompenseerd door een andere structuur, waarin de leerkrachten in de grotere groepen ondersteuning krijgen van één of

twee assistenten of stagiairs. De leerkracht heeft assistentie als in subgroepen wordt gewerkt en bij individuele instructie. Die werkvormen vragen om meer begeleiding en samenwerking, maar ook om ruimte. De indeling van het nieuwe gebouw biedt voldoende mogelijkheden om groepen tijdelijk te splitsen.

School met enkele grotere groepen

Een grote groep is niet per definitie een probleem

Een school met enkele groepen van circa 30 leerlingen ziet die groepsomvang alléén niet echt als een probleem. Bij knelpunten gaat het altijd om een combinatie van factoren: de kwaliteit van de leerkracht en niet alleen de omvang maar ook de samenstelling van de groep (het aantal leerlingen dat extra aandacht vraagt, het aantal drukke leerlingen) en het aantal niveaus dat moet worden begeleid (onder andere in combinatiegroepen). De school kijkt goed naar de moeilijkheidsgraad van een groep en houdt daar rekening bij het inplannen van een betere leerkracht. Bovendien wordt voor grotere groepen assistentie door onderwijsassistenten en LIO's Bij knelpunten komt er daarnaast extra ondersteuning door de IB-er en een bovenschoolse leerkracht.

Groeischool met enkele zeer grote groepen

De grens is ongeveer bereikt

Een school in een stadswijk met veel jonge gezinnen heeft enkele zeer grote groepen door een combinatie van factoren: snelle toename van het aantal leerlingen, een te krappe formatie die achterloopt bij de groei, een vacaturestop, geen financiële ruimte binnen het bestuur en een onhandige verdeling van leerlingen over de jaarcohorten.

Het is volgens de directie elk jaar een puzzel om de groepen in te delen. De school moet daarbij soms kiezen voor een combinatiegroep (bijvoorbeeld 7/8) naast twee enkele groepen. Er is geen formatie voor kleine groepen. De leerkrachten geven dan soms de voorkeur aan een grotere, enkele groep boven een combinatiegroep. De leerkrachten in de grotere groepen krijgen ondersteuning van stagiairs en vanuit de reguliere formatie (IB-ers, adjunct-directeur en andere collega's). Zo wordt er ruimte gecreëerd voor instructie en groepswork. De directie geeft daarbij wel aan dat de grens ongeveer is bereikt, zowel wat de mogelijkheden van het personeel als de ruimte in het schoolgebouw betreft.

Groeischool in nieuwbouwwijk

Een clusterstructuur met combinatiegroepen

Een groeischool in een nieuwbouwwijk heeft enkele groepen van circa 30 leerlingen. De grootte van de groepen hangt samen met twee dingen: met de financiële situatie van het bestuur én met het concept dat de school heeft gekozen. Het bestuur is de afgelopen jaren vooral door te hoge personele lasten in financieel zwaar weer terechtgekomen en is besloten tot een reorganisatie op managementniveau en een vacaturestop. Er is minder personeel beschikbaar. Maar de school groeit en is in januari nu eigenlijk 1 fte

tekort voor een nieuwe kleutergroep. Er komt groeibekostiging, maar de school is momenteel nog aan het uitzoeken of en hoe ze iemand van binnen het bestuur kunnen aanstellen.

Ook het concept is van invloed. De school heeft bewust gekozen voor een clusterstructuur met combinatiegroepen (1/2, 3/4, 5/6 en 7/8). De leerkrachten in een cluster hebben elk een stamgroep, maar verzorgen samen de instructie aan de verschillende niveaugroepen, die in de combinatiegroepen in diverse samenstellingen worden samengevoegd. Voor de drie clusters met de grootste groepen wordt 0,6 fte extra leerkracht ingezet ter ondersteuning van het werken in niveaugroepen.

Volgens de directie heeft de groepsgrootte meer effect op het werken in de kleutergroepen dan in de bovenbouwgroepen. Er gaat in de kleutergroepen veel tijd zitten in individuele zorg voor een kind en dat kan ten koste gaan van het observeren en signaleren. In hogere groepen kunnen leerlingen meer en beter zelfstandig werken. Maar in beide gevallen is de samenstelling van de groep (het aantal zorgkinderen en kinderen met adhd, autistische stoornis, et cetera) van groot belang.

Krimpende school

Krimp biedt kansen

Een school in een krimpgebied werd geconfronteerd met een sterke terugloop in het leerlingaantal. Gedwongen door de teruglopende financiering is er voor gekozen om verder te werken met minder en grotere groepen. Een deel van het personeel vertrok, een kleiner aantal nieuwe leerkrachten is aangesteld. Vervolgens heeft de school de afgelopen jaren sterk ingezet op het verbeteren van het onderwijsleerproces, zorg en begeleiding. Volgens de inspectie heeft de school sterke vorderingen gemaakt op de instructie van leraren, de evaluatie van resultaten van leerlingen en het planmatig werken aan verbeteractiviteiten.

Door het werken in de grotere groepen is formatie vrijgemaakt die twee dagen per week ingezet wordt in een zorgklas van twaalf zorgleerlingen. De andere dagen wordt in de groepen ondersteuning geboden aan de zorgleerlingen. Op deze manier wordt zorg op maat geboden voor de leerlingen en ondersteuning bij het werken met zorgleerlingen voor de leerkrachten. De school is trots op de resultaten die door en met de zorgleerlingen behaald worden.

Door de krimp is er binnen de school veel ruimte beschikbaar en na enige doorbraken beschikken alle groepen over veel werkruimte voor het ervaringsgericht onderwijs. De groepen zijn groot, maar de fysieke ruimte die het verouderde gebouw biedt, de organisatie van het onderwijs, de ervaring van de docenten, de ondersteuning in de groepen, de aanwezigheid van een zorgklas en de resultaten van de leerlingen worden door team, ouders en inspectie positief beoordeeld. De school kreeg het predicaat excellente school 2012.

Sterk groeiende school in nieuwbouwwijk

Doorgroeien naar de maximale omvang

Op een sterk groeiende school in een stedelijke nieuwbouwwijk komen er elk jaar tussen de 50 en 60 leerlingen bij. Over twee jaar zal het maximale leerlingaantal bereikt worden. Naast de stijging van het aantal groepen probeert de directeur om jaarlijks de gemiddelde groeps grootte iets te laten stijgen. Inmiddels ligt deze op 25, het doel is 28 á 29 leerlingen per groep, omdat dan voldoende ondersteuning in de vorm van IB'ers, RT'ers en assistenten te realiseren valt.

Die ondersteuning is mede nodig vanwege de samenstelling van de leerlingpopulatie. Naast bewoners uit de nieuwbouwwijk trekt de school ook leerlingen uit de aanliggende verouderde volksbuurten. Dat zijn geen gewichtenleerlingen, maar deels wel kinderen uit gezinnen met gezins- en verslavingsproblematiek, arm qua cultuur en opvoeding. De wens van de directeur is om in elke klas naast de groepsleerkracht een assistent in te kunnen zetten.

Doordat de school nog niet helemaal volgroeid is, is er nog voldoende fysieke ruimte in het nieuwe schoolgebouw. Het gebouw en de lokalen bieden echter niet veel ruimte aan de groter wordende groepen en 'overloopruimtes' zijn er weinig.

School met groter wordende groepen

Samenstelling groep belangrijker dan omvang

Op een grote basisschool worden de groepen groter. De gemiddelde groeps grootte ligt nu op 30 leerlingen, in de grootste groepen zitten 34 tot 35 leerlingen. De reden hiervoor is financieel. Het bestuur van de school zat in 2010 en 2011 door te hoge personele kosten en door "stille bezuinigingen" financieel flink in de min. Hierop is ingegrepen en dat leidde op deze school tot een reductie van het aantal groepen en een toename van het aantal leerlingen per groep. Inmiddels is de financiële situatie weer gezond.

Door de grotere groepen ontstaat ruimte voor vakleerkrachten, een IB'er, een (bovenschoolse) ict'er en een conciërge. Hoewel de groepen groter zijn dan voorheen, wordt de problematiek in de groep als belangrijker ervaren dan de omvang daarvan. Volgens de directeur zijn er groepen van 38 leerlingen waar goed mee te werken valt en groepen van 15 leerlingen "die alle kanten op stuiteren". Er wordt elk jaar weer een afweging gemaakt hoe de groepen zo optimaal mogelijk zijn in te delen. Daarin spelen de samenstelling van de groep en de capaciteiten van de leerkracht een grotere rol dan het getal op zich.

Bij de kleuters is momenteel sprake van een sterk groeiende instroom. Hiervoor moet extra formatie komen, ook omdat de ouders van deze kinderen uit Oost-Europa komen. De kinderen tellen niet als gewichtenleerlingen, maar hebben wel een taalachterstand doordat thuis geen Nederlands wordt gesproken. Vanuit het bestuur is er belang bij een school met groei vanuit de basis, dus er is vertrouwen dat er snel een oplossing komt.

Beperkt groeiende Montessorischool

Andere leerlingen vragen andere inzet

Een Montessorischool met een beperkte stijging van het leerlingaantal kent de laatste jaren een langzame stijging van de groepsgrootte tot ruim 25 leerlingen. De directeur wil een langzame doorgroei van de groepsgrootte naar 30 omdat er dan ruimte ontstaat voor administratieve ondersteuning, een goed opgeleide voltijdse conciërge en meer ondersteuning op klasniveau.

De school ervaart een toename van het aantal dyslectische leerlingen en van leerlingen met stoornissen in het gedragsspectrum, hetgeen een extra inzet vraagt van de leerkrachten bij het werken in de groepen. Door de licht stijgende instroom kan de school er voor kiezen om de groepen gemiddeld allemaal wat groter te maken, waardoor formatie vrijkomt voor intern begeleiders en onderwijsassistenten.

Het is geen vrijwillige keus om met grotere groepen te werken, maar het maakt binnen de gegeven omstandigheden wel extra ondersteuning mogelijk. De kwaliteiten van het team, de schoolorganisatie en fysieke ruimte maken de groei mogelijk.

School in achterstandswijk

Grote klassen blijken administratief artefact

Deze laatste casus viel op omdat het leek te gaan om een school in een achterstandswijk met een aantal klassen van tussen de dertig en veertig leerlingen in de onderbouw. Al snel werd duidelijk dat de 'administratieve werkelijkheid' hier afweek van de praktijk. Er was namelijk sprake van twee scholen (vallend onder dezelfde brincode) waarvan leerlingen uit verschillende groepen bij elkaar waren opgeteld.

In werkelijkheid waren de groepen op deze school/scholen in alle gevallen (ruim) kleiner dan 25 leerlingen. De kleinste groep telt nu bijvoorbeeld 14 leerlingen. Men streeft er naar iets grotere groepen: *"onder de huidige omstandigheden zijn kleine klassen niet ideaal omdat je daarmee te weinig handen overhoudt/ Liever klassen van 25 met meer handen, dan klassen van 16 leerlingen waar leerkrachten helemaal alleen voor staan"*.

Formatie is een gevoelig punt op deze school omdat die als gevolg van de nieuwe gewichtenregeling sterk is gedaald. Vanuit de school wordt aangegeven dat de kwaliteit van onderwijs niet is afgenomen, maar dat werkdruk voor docenten wel is toegenomen.

Regioplan Beleidsonderzoek

Nieuwezijds Voorburgwal 35

1012 RD Amsterdam

T 020 531 531 5

F 020 626 519 9

E info@regioplan.nl

I www.regioplan.nl